

УДК 94(477. 44)

Мельничук О.А. , Мельничук Т.А. Голодомор 1932-33 рр. в селі Мельниківцях на Немирівщині // Вінниччина. Краєзнавчі дослідження. Матеріали XXVIII всеукраїнської Вінницької наукової історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 2017. – С. 87-98.

О.А. Мельничук, Т.А. Мельничук

ГОЛОДОМОР 1932-33 РР.

В СЕЛІ МЕЛЬНИКІВЦЯХ НА НЕМИРІВЩИНІ

Історія українського народу знала чимало трагічних подій, але те, що сталося в Україні в 1932-33 рр. не має аналогів в історії цивілізованого людства. Без війни, без стихійного лиха, без епідемій на своїй родючій землі загинули від голоду мільйони ні в чому не винних людей. Відомий дослідник Орест Субтельний задає цілком резонні запитання: «Як же трапилося, що впродовж чверті століття в Україні сталося три голодомори: 1921-1923, 1931-1933, 1946-1947 років? Звідки така усталена послідовність? Як могло статися, що аграрна республіка, яка до жовтневого перевороту 1917 року годувала власним хлібом народи Росії та вивозила його за кордон, люто голодувала? Що це дивна випадковість, чи можливо злочинна закономірність?» [1, с.358]. Відповіді на ці запитання можна знайти в документах того часу, які лише недавно стали доступні дослідникам, та в спогадах живих свідків – очевидців подій.

Сьогодні вже загальновідомо, що голодомор 1932-33 рр. за своїми масштабами і сутністю рівнозначний єврейському холокосту. Організований та здійснений більшовицькою тоталітарною владою, він є однією з найбільш жахливих трагедій українського народу. За сучасними науковими дослідженнями українська нація втратила від 7 до 10 млн. своїх громадян, з них майже 1 млн. – на території Поділля [2, с.72]. Архівні джерела свідчать про штучний, явно виражений антиукраїнський характер здійсненого геноциду

Голодомор визрівав поступово, мав конкретні соціально-економічні та політичні передумови. Україна того часу була найбільшою житницею радянської імперії. Продаж хліба за кордон мав забезпечити їй фінансування модернізації промисловості, крім того, забезпечення новобудов дешевою та невибагливою робочою силою. Таким чином влада намагалася помститися також селянам за супротив у формі повстанського руху, який не припинявся в українському селі упродовж 1920-х рр. та особливо активізувався в період насильницької колективізації. Отже, курс на пограбування українського села та перетворення його населення в покірних рабів був взятий цілком свідомо. Знищуючи селянство, влада знищувала таким чином соціальну базу українського націоналізму. Тому не дивно, що після попередження українських комуністів про певні ознаки недороду в Україні, Й. Сталін прийняв рішення про підняття плану хлібозаготівель для України.

Експропріація селянської власності із застосуванням репресивних методів хлібозаготівель не обійшла стороною й село Мельниківці на Немирівщині. Так, вже при здачі хлібозаготівель 15 жовтня 1931 р. із запланованих по селу 1218 цнт., було виконано лише 677 цнт. [3, арк.41]. З цього приводу 19 жовтня в с. Мельниківці приїхав інспектор союзхліба при ст.

Кароліна. В селі, «напившись до втрати свідомості, хотів спочатку застрелити з револьвера Пастуха Никифора, а коли револьвер відібрали, то бритвою хотів зарізати Костельнюка Івана» [3, арк.32].

Невиконання плану хлібозаготівель стало підставою для вивчення господарського стану колгоспу районною комісією восени 1931 року. В результаті роботи комісії було виявлено, що засіяна колгоспом площа становила 405,40 гектарів, з яких було зібрано 1678,17 цнт. збіжжя (таким чином загальна врожайність складала лише 4 цнт. з гектара), з них здано на заготівлю 677,76 цнт., засіяно 210,17 цнт., роздано колгоспникам як аванс 250,57 цнт., на господарчі потреби – 210,4 цнт.. Залишок на 15 жовтня складав 338,53 цнт., які залишилися для весняного посіву, корму і роздачі колгоспникам. Комісія зробила висновок, що колгосп отримав нереальний план хлібозаготівель з боку МТС. Остання, переглянувши план, погодилась з таким рішенням [3, арк.42]. Однак, жодних заходів для виправлення ситуації не було вжито.

Непосильний план хлібозаготівель та вилучення продовольчих запасів у селян стали причиною масового голодання селян вже на весну 1932 року. З цього приводу в спецповідомленні начальника Вінницького обласного відділу ДПУ В. Леоцького секретарю Вінницького обкому КП(б)У М. Алексєєву від 25 квітня 1932 р. повідомлялося про те, що «в селі Мельниківцях голодає біля 100 сімей» [4, с.1110], що на той час складало четверту частину від загальної кількості дворів. Вже 15 травня ці дані в доповідній записці з грифом «цілком таємно» під заголовком «Про продовольчі труднощі в області» були передані генеральному секретареві ЦК КП(б)У С. Косіору [5, с.283].

Як наслідок, упродовж квітня-травня 1932 року відбувається масовий вихід селян з колгоспу через продовольчі труднощі. В доповідній записці ДПУ повідомлялось, що: “на 20 червня 1932 року в селі Мельниківцях вже померло від голоду 4 чоловіки, значна кількість опухлих і нездатних рухатись” [6, арк.35]. Навіть на тих незначних площах, які були засіяні навесні, збирати урожай було нікому. Внаслідок цього, серпневе завдання із хлібозаготівель для колгоспу села Мельниківець, що складало 3240 цнт., було виконане лише на 20,6 % [6, арк.53].

Тоді в хід були пущені так звані “буксирні бригади”, що склалися як правило з одного члена виконкому сільської ради, або просто члена сільради, двох-трьох комсомольців, одного комуніста та одного вчителя школи. Їх головне завдання – знайти прихований у селян хліб, який мав врятувати сім’ю від голодної смерті. Мешканець села – очевидець цих подій Бородій Ірина згадує: *«Шукали скрізь, у хаті, на горищі, в коморі, в повітці, обшукували стодолу, клуню, заглядали в ніч, перевертали горшки. Для пошуку зерна вони вживали спеціально виготовлені сталеві прутки, якими штрикали в землю, стріху. Навіть, тим, хто вже пухнув із голоду, не дозволяли залишати зерна»*. Особливою «активністю» запам’яталось жителям села баба Гаверчиха [7]. Інший мешканець села Голота Павло Іванович згадував: *«Я пам’ятаю, як тата змушували негайно відвезти на станцію мішок зерна. За непослух він міг бути*

покараний позбавленням волі на 10 років. Тато і мама плакали. Це було так страшно, адже нас у батьків було п'ятеро...».

Мешканець села Іван Демидович Юрченко, якого після чергового ув'язнення було направлено у вересні 1932 р. до Мельниківської семирічної школи, згадував: «Це був рік мук, сліз і стогону українського села. Кожного дня я йшов до школи і чув ті плачі і прокльони, бачив як «розшивали» дахи, клуні, били вікна, валили комини, чув голосіння напівголих і босих дітей. Після цих картин як же тяжко було братися до викладів шкільної програми, відчував, що надходять останні дні, коли цим милим дітям буде вже не до навчання.» [8, с.204]. Невдовзі його у складі комісії було відправлено обстежити дитячі садочки в навколишніх селах. Побачене там – шокувало: «... застав там не садочок, а жниво голодної смерти: діти – брудні, обгиджені своїми екскрементами, бо харчували їх тільки меленим насінням цукрового буряка. Вигляд цих малих скелетиків з роздутими животами – це був жах. І він був по всіх сільських дитячих садочках. У друге село я навіть не їздив – там також картина була та самісінька – все вмирало. Боже, який цинізм! І це творилося в державі, де виписували гасла про "щасливе життя"! Кружляли чутки, що влада заборонила лікарям подавати сільському голодуючому населенню медичну допомогу. Його свідомо виморювали» [8, с.205-206].

Голод, який поширювався упродовж 1932 року, «завдячуючи» репресивним методам хлібозаготівель, набув найстрашнішої сили на початку 1933 року. В доповідній записці ДПУ «Про політичний настрій мас» повідомлялось: «В цих селах ще живі люди поїдають все: собак, кішок, їдять соснові шишки, терту гречану, вівсяну полову, зерна різних бур'янів, жом і т. д. В кожному будинку є опухлі, які лежать цілими сім'ями, хворі від розпухання. За останній час почастишали випадки людодства» [9, арк.147]. В довідці інформаційного сектору Вінницького обкому КП(б)У «Про голодування населення та смертність в районах Вінницької області» від 7 березня 1933 р. повідомлялося, що в Немирівському районі голодом охоплено 17 сіл, серед яких значилося і село Мельниківці [5, с.375]. Про важкий продовольчий стан та масову смертність населення районів Вінницької області йшлося і в доповідній записці Вінницького обласного відділу ДПУ голові ДПУ УСРР від 11 березня 1933 року [4, с.1205]. Загальну картину, що склалася з початку 1933 року в селах Вінницької області відображала таємна доповідна записка секретаря Вінницького обкому КП(б)У В. Чернявського секретарям ЦК КП(б)У С. Косіору та П. Постишеву: «За останній час факти продовольчих труднощів недоїдання та голодування в селах, містечках і містах відомих ЦК – набули більш широких розмірів. Факти голодання, що почали реєструватися в січні місяці, набули значного характеру в лютому і значно збільшилися у березні місяці.... На сьогодні, за неповними даними, розміри голодування представлені таким чином: голодуванням охоплені 27 районів із 180 населеними пунктами». В їх числі значилося і село Мельниківці Немирівського району [5, с.376-377].

Проте, навіть в умовах масового голоду «буксирні бригади» не припиняли своєї роботи. Вчитель Мельниківської семирічки Іван Юрченко згадував: «Настав жахливий 1933 рік. Ще перед тим обласний прокурор

скликав усіх вчителів і «актив» села Мельниківці і сказав, що всі ми мусимо розділитися по бригадах і йти стягати хліб для робітників фабрик і заводів. Він додав, що це конче треба зробити всіма заходами, але, мовляв, ніхто не має права застосовувати "фізичних мір впливу". Якщо такі випадки будуть, то треба його повідомити про це. Мене призначають у бригаду на Голотівський куток. У хаті збирається "актив" і комсомольці з довгими гострими пальцями, якими можна було легко руйнувати припічки, печі, комини і черіні. Два «ответчики» виконавці бігали по кутку й приводили господарів, які не виконали накладеного на них продподатку. Ось привели Петра Голоту, він каже:

– Мені вчора принесли папірець на пуд пшениці, а сьогодні вже вимагають не один, а два пуди. А де ж їх узяти? Я навіть не сів, бо не мав уже насіння... .

Бригадир кричить:

– Ти не виправдуйся, а давай державі хліб! Бо інакше ми самі підемо шукати де ти хліб заховав! Чуєш?

– Шукайте, – похнюпившись каже Голота, – та й ви нічого не знайдете, бо нема... .

– Як не знайдемо заховане, то конфіскуємо майно! – кричить бригадир.

– У мене вже нічого нема, – плаче тітка, що її привели до хати. – Навіть вузлик опіханої пшениці на кутю забрали, а діти сидять і лежать голодні... . Навіть черевички забрали – їх троє дітей взували по черзі... . Де ж ваше сумління?! Бога б ви побоялись так грабувати!...

Парттисячник Якута, присланий з міста, кричить до неї:

– Ти лучше, тьотка, іди домою да откопай пуда трі пшениці, а Богом нас не пугай – наш Бог – Ленін! Улепъотивай домою, а то ми с тебе снімем і сапогі, і трі юбки, і трі тьоплих платка – у нас єсть кому наделіть! Провалівай!

Вбігає заплакана Тітка Настя і кричить на повний голос:

– А хто тут старший? Хто посмів так знущатися з мого старенького? Та ж послали його по воду в таку ожеледь аж до Заголотої криниці, коли ось тут перед носом є аж три криниці!

– А хто вкинув його у глибокий льох по 20-ти східцях, що він насилу видряпався, спасибі чужі люди помогли? Нелюди ви, отак потовкли мого старенького... . Хто тут старший? Тітка Настя кричала так голосно, що всі замовкли, навіть секретар сільради, Чекіст Григир Костельнюк, опустил голову, ніби щось читає потім озвався:

– Я тут старший. Чого ти розкричалася? Я твого старого у льох не спускав... .

– А, то це ти, ледащо?! – безстрашно гукнула тітка Настя. – Я ж твоя хресна мати! Тобі ж залишилося три чисниці до смерти! Ніхто й не помолиться за твою грішну душу!.. А ми ж із дідом і польової землі не мали, а тільки смужку городу, але ми не хочемо чужого... . То за це ви так потовкли мого старенького, нелюди?

Тітка Настя залилася сльозами, а парттисячник Якута визвірився на неї:

– Убірайся, тьотка, отсюда, нам некогда с тобой возітсья, нечево тут молітсья!... Виконавці вводять глухенького Онаня Люльку, якого з бідняків перевели у «підкулачники», мав нову хату.

Костельнюк до нього:

– Дядьку Онаню, скільки ви приготували пшениці для держави? Дядько Онань іронічно посміхнувся і не встиг відповісти.

Комсомолец Парамій до нього:

– Дядьку Онаню, вчора ми дали вам завдання – розшити клуню і перемолотити ті сніпки – чи ви це зробили?

Дядько Онань якось лукаво усміхнувся і каже:

– Хлопці, ці сніпки на клуні лежать вже років десять, аж почорніли. Якби в них було зерно, то мишва давно б перетерла їх на січку... . А головне, що вимагаєте пшениці, а хіба не знаєте, що хати й клуні пошивають житнім околотом... .

Цей спокійний, іронічний тон Онаня виводить Костельнюка з рівноваги, він бігає між активістами, перемовляються і раптом гасне лампа. Онаня валять на підлогу, стягають чоботи, він не дається, ідуть в рух кулаки, закаблуки й обчаси... . Коли лампа знову засвітилася, в хаті була калюжа крові, кожух і клапті сорочки. Онань босий у білих штанях і сорочці побіг у село Остолопів, за півтора кілометра, до прокурора. Я прийшов додому і написав скаргу до прокурора, повідомляючи, що вже почали бити людей, навіть збивають до крові і знущаються. Прокурор передав цю заяву секретареві сільради Костельнюкові, а він помахав нею переді мною:

– Це ви писали?

– Так, я, – відповів йому.

– Ну, тепер побачимо, хто кого покарає, – загрозив мені» [8, с.207-209].

Наведений приклад демонструє лише один день діяльності однієї із бригад села. Змальовуючи загальну картину, що панувала в українському селі, Іван Юрченко писав: «По селах шалів терор. Вночі вивозили цілі родини, руйнували хати, забирали все "під мітьолку", навіть вузлики з освяченим маком, насінням, квасолею. «Реквізували» кролячі і котячі шкурки, одяг, взуття. Чекістська банда вигонить людей з хати, плачі й голосіння, відчайдушні крики і слізні моління лунають селами. НКВД дає наказ вистріляти всіх собак, щоб їхнє гавкання вночі не перешкоджало злодійській роботі. Стероризоване село німіє, а голод починає косити: збирати своє жахливе жниво» [8, с.210].

Завдяки діяльності пошукової групи учнів Мельниківської середньої школи, вдалося зібрати спогади про голод очевидців – мешканців села: Волошенюк Олени Каленівни (1921 р.н), Бабак Ганни (1924 р.н.), Карпової Антоніни Григорівни (1924 р.н.), Побережник Параски Михайлівни (1920 р.н.) Ярмолук Ганни Степанівни (1923 р.н.).

Карпова Антоніна Григорівна згадує: «В 1932 р. ще їли молюски, равлики, жаби, обшморгували листя. А вже на початку 1933 р. тато і мама попухли і не могли зовсім ходити. Пузири на їхньому тілі полопали і утворилися рани. Тоді ж помер мій брат Микита. Ніхто не міг за ним вийти, тільки під'їхала підвода, замотали тіло в рядно і кинули на віз. На возі було 2 хлопці – один Правдивий Семен, іншого не пам'ятаю. З воза по 7 душ кидали в одну яму. І ніхто за ними не йшов і не плавав.

Навесні мені було вже 9 років і я обшморгувала листя, палила в печі, сушила його і варила куліш. І я якимось чудом вижила. Мене напевно спасло те, що я палила соломною, а звідти вилітало по одному зернятку, які я збирала і їла. Тому я не була така запухша. А весною, як цвіли акації я вже горя не знала, так багато її їла. А там були ще кузочки, то я їх не вибирала, а їла все підряд.

Коли я навчалася у школі, то на весну 1932 р. в нас було 2 класи – А і Б. В нашому класі Б було 32 учні, а в класі А - 33. То за один рік померло 33 дітей і залишився тільки один клас».

На весну 1933 року смертність стає масовою. Однак, це нітрохи не бентежило керівників центру, а навпаки радувало. Помічник Сталіна в Україні Мендель Хатаєвич, що керував компанією хлібозаготівель у 1933 році з гордістю заявляв: *“Між селянами і нашою владою точиться жорстока боротьба. Це боротьба на смерть. Цей рік став випробуванням нашої сили і їхньої витривалості. Голод довів їм, хто тут господар. Він коштував мільйони життів, але колгоспна система існуватиме завжди. Ми виграла війну.”* [1, с.360].

Моя бабуся – Мельничук Антоніна Юхимівна (1903 р.н.) про весну 1933 р. згадувала так: *«Кожен ранок підвода їхала по вулиці, і під'їхавши до двору запитували: “У вас сьогодні є ?”. Трупи померлих викидали на підводу, а потім на цвинтарі скидали в одну яму. Своїм життям ми зобов'язані своїй годувальниці – корові, – говорить бабуся, – вона врятувала життя не тільки нам, але й багатьом людям.»* Лесько Микола Петрович згадує, як Правдива Марія Іванівна сама носила своїх дітей в ряднині на кладовище, і було страшно дивитися, коли голова і ноги висіли поза рядниною.

Голодомор 1932-1933 рр. назавжди закарбувався в дитячій пам'яті Маркелової (Яровенко) Антоніни Василівни (1922 р.н.): *«В 1933 р. померли від голоду мій батько – Яровенко Василь Ількович, сестра Ганна 1925 р.н., брат Коля 1928 р.н. Залишилася я одна (мати померла ще в 1928 р.). Оскільки боялася сама спати в хаті, то я вилазила на вишню, що росла біля хати, прив'язувалася ганчір'ям і так спала цілу ніч. Мабуть залишилася жива тому, що збирала гнилу картоплю, інколи дядько Іван (татів рідний брат) давав що небудь їсти. Я плачу, коли згадую, як моя сестра і брат лежали опухлі і просили їсти. Не можу забути по цей час, коли йшла до своєї тітки Малярки, то по дорозі лежали мертві, а деякі були ще живими, але вже не могли рухатися».*

Жахливий голод перетворював людей на божевільних істот, які вже не могли контролювати своїх дій. Станом на 30 квітня 1933 року тільки по Немирівському районі було офіційно зареєстровано 9 випадків людодїства та труподїства [9, арк.84]. Зрозуміло, що це офіційні дані. Більшість же випадків залишились невідомими – просто пішла людина з дому і не повернулась. Особливо ловили дітей, які в пошуках їжі відходили від дому. Голод заглушив в людському розумінні все людське, перетворивши їх на замордованих примар, в очах яких світився лише тваринний інстинкт. А влада продовжувала кощунствувати. При перевірці випадків людодїства в деяких протоколах

відзначалося: “Вбивство не на ґрунті голоду, а з ціллю спекуляції, з контрреволюційною ціллю” [10, арк.21].

В офіційних документах повідомлялося про те, що у сусідньому селі Ситківцях батько і мати зарізали своїх доньок 7 та 9 років, одну засмажили в печі на їжу, а також щоб поміняти на хліб. М’ясо іншої було порубано і засолено в діжці [9, арк.86]. Незафіксовані випадки людодства і трупоїдства були і в селі Мельниківцях. Так, за спогадами односельців було вбито і з’їдено Штарко Марію (12 років), Костельнюк Марію Степанівну (10 років), а Юценко Марію Филімонівну зарізали в селі Слобідка (скелет голови знайшли в полі під час збирання врожаю жита).

Про випадки людодства в селі згадує Карпова Антоніна Григорівна: «У Олександрі К. була дочка Марія (10 років), яка одного разу пішла в ясла і не повернулася. А невдовзі в рові знайшли її голову. Весь час говорили, що її зарізала Марія З. Але пройшли роки і в церкву пішла сповідатися донька Ксені Г. і стала просити в Олександрі вибачення, бо каже: «Це я вашу дочку з’їла».

У сім’ї Ликери М. померла дочка Марійка. Сестри бачили це і не знали, де вона ділася. Одного разу її сестра Ганя полізла в льох і встромила руку в гладущик, а там рука дитяча. Тоді вона пішла до тітки Насті і розказала їй. Коли Настя запитала Ликеру, та підтвердила, що це так було. Тоді Настя забрала дітей до себе, поки появилось щось їсти, бо вони боялися свою маму».

Іван Юрченко, який перебував у березні 1933 р. у Вінницькій тюрмі згадував: «У вінницькій тюрмі довелося мені побачити «людодів», чи вірніше “трупоїдів” – опухлих із голоду мати і дочку, які відрізали були руку померлого свого діда і почали варити, коли наспіла до хати контролю і їх заарештували. Жили вони в селі Олександрівці, де я колись вчителював один рік. Я бачив їх у в’язниці, але впізнати не міг – це були напівбожесвільні істоти. Про другий випадок оповідали мені – це була жінка з нашого села, на прізвище Мороз: вона відрізала руку свого мертвого сина і з’їла. Всіх цих нещасних, не при своєму розумі людей, постріляли. Такі “людодські випадки”, траплялися рідко, але про них багато говорили, переказували і вони залишали жахливе враження» [8, с.210].

Лише за підрахованими нами неповними даними у 1932-33 рр. в селі Мельниківцях загинуло від голоду 276 осіб, серед яких майже половину складали діти. І це далеко не повний перелік односельців, що стали жертвами одного із найжахливіших злочинів радянської влади.

Судячи з документів можна сказати однозначно, що голодомор 1932 – 1933 років був спричинений насильницькою колективізацією, горезвісними хлібозаготівлями, людиноненависницькою політикою розкуркулення, відвертим масовим терором тоталітарного режиму проти селян України. Він не був викликаний розбурханою стихією, а був штучно спровокований широкомаштабними політичними, соціально-економічними антигуманними експериментами ВКП(б) та уряду СРСР.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Субтельний Орест. Україна: історія. – К.: Либідь, 1992. – 512 с.

2. Петренко В. Демографічні втрати населення Поділля від голодомору 1932-1933 рр. // Голодомор 1932-1933 рр.: втрати української нації. – Київ, 2017. – С.68-72.
3. Держархів Вінницької області, ф.63, оп.1, спр.110.
4. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні. Вінницька область. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2008. – 1360 с.
5. Голод та голодомор на Поділлі 1920-1940. Збірник документів та матеріалів. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2007. – 704 с.
6. Держархів Вінницької області, ф.136, оп.3, спр.10.
7. Спогади мешканця села Мельниківець Мельничук А.Ю.
8. Бо ти любив, в душі беріг, як скарб коштовний, Україну: життєпис українського патріота Івана Демидовича Юрченка / Упорядник та автор передмови О. Мельничук. – Вінниця: «Ніланд_ЛТД», 2015. – 268 с.
9. Держархів Вінницької області, ф.136, оп.3, спр.80.
10. Держархів Вінницької області, ф.136, оп 3, спр. 4.